

School kan niks met referentieniveaus

Ali haalt de norm niet

Voor 'zwarte' scholen wordt het halen van de referentieniveaus taal en rekenen onbegonnen werk, blijkt uit onderzoek van het Kohnstamm Instituut. 'Witte' elitescholen daarentegen kunnen tevreden achterover leunen. Kortom, de referentieniveaus zullen scholen niet prikkelen tot kwaliteitsverbetering maar juist de segregatie vergroten.

door Jaap Roeleveld en Guuske Ledoux

Sinds augustus zijn de referentieniveaus taal en rekenen van kracht. Bedoeling is hiermee de kwaliteit van het onderwijs beter te bewaken én te verbeteren (zie kader). Van de leerlingen moet 75 procent een vastgesteld fundamenteel niveau halen en 50 procent een streefniveau. Voor veel leerlingen is dat echter niet haalbaar, blijkt uit onderzoek van het Kohnstamm Instituut. Voor begrijpend lezen wordt bijvoorbeeld het fundamentele niveau alleen

bereikt bij autochtone leerlingen met middelbaar of hoger opgeleide ouders. Van de allochtone leerlingen met middelbaar en hoger opgeleide ouders haalt slechts 64 tot 71 procent dit niveau. Van de leerlingen met lager opgeleide ouders (allochtoon en autochtoon) haalt 48 tot 62 procent het fundamentele niveau, en een behoorlijk deel van deze leerlingen (circa 20 procent) haalt zelfs een lager gesteld minimumniveau niet (zie figuur 1). Voor scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen wordt het dus een hele klus om de referentieniveaus met hun leerlingen te halen. Als het de bedoeling is om scholen hierop te gaan beoordelen, is de kans reëel dat straks vrijwel alle 'zwarte' scholen tot zwakke school worden bestempeld.

Leerstandaarden als houvast

De referentieniveaus zijn ontwikkeld voor het basis-, voortgezet en middelbaar beroepsonderwijs. Voor taal hebben ze betrekking op mondelinge taalvaardigheid, lezen, schrijven en hantering van begrippen en taalverzorging (waaronder spelling). Voor rekenen hebben ze betrekking op getallen, verhoudingen, meten/meetekunde en verbanden. De verwachting is dat met de niveaus de onderwijskwaliteit zowel beter wordt bewaakt als verhoogd. Inzicht in het aantal leerlingen dat de gestelde standaarden wel of niet haalt zou scholen moeten prikkelen de leskwaliteit te verbeteren.

Al jarenlang werd gepleit voor de invoering van referentieniveaus. Een van de argumenten is dat vooral scholen met veel leerlingen uit achterstandsgroepen de kerndoelen vaak niet halen. Dit zou komen doordat scholen niet weten welke doelen zo cruciaal zijn dat er niet op ingeleverd mag worden. Invoering van referentieniveaus moet de scholen hierbij helpen. Verder kunnen wettelijk verplichte niveaus helpen bij de bewaking van de kwaliteit. Scholen die onvoldoende kwaliteit leveren (dat wil zeggen te weinig van hun leerlingen halen de referentieniveaus) kunnen dan gerichter worden opgespoord.

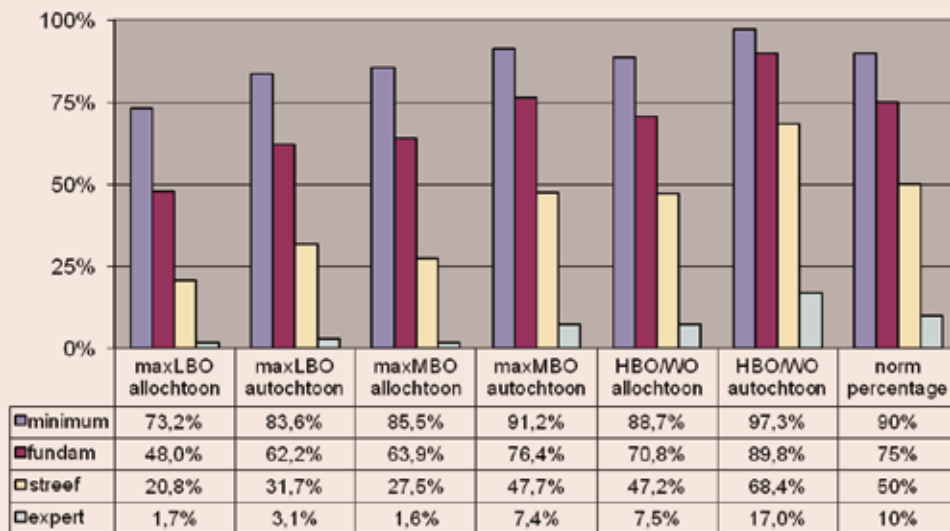
Daarnaast is de verwachting dat de leerstandaarden leiden tot hogere taal- en rekenprestaties, niet alleen voor risicoleerlingen maar voor alle leerlingen. Inzicht in wat beheerst moet worden zou scholen meer houvast bieden en leiden tot betere doorlopende leerlijnen.

GROTE SPRONG

Het Kohnstamm Instituut onderzocht welke consequenties de invoering van de referentieniveaus heeft voor verschillende groepen leerlingen en voor scholen met een verschillend leerlingenpubliek. Daarvoor gebruikten de onderzoekers gegevens van het PRIMA Cohortonderzoek uit het schooljaar 2004-2005. Gekeken is naar de scores van leerlingen uit groep 8 op drie cognitieve toetsen: rekenen/wiskunde en begrijpend lezen uit het Cito leerlingvolgsysteem en een taaltoets die speciaal voor PRIMA is gemaakt. Om wat meer te kunnen differentiëren hebben de onderzoekers er twee niveaus aan toegevoegd, namelijk een minimumniveau, de echte ondergrens, en een expertniveau, voor cognitief zeer getalenteerde leerlingen:

- minimumniveau: wordt behaald door 90 procent van de leerlingen;
- fundamenteel niveau: wordt behaald door 75 procent van de leerlingen;
- streefniveau: wordt behaald door 50 procent van de leerlingen;
- expertniveau: wordt behaald door 10 procent van de leerlingen.

Zoals verwacht zijn er duidelijke verschillen tussen groepen leerlingen in het behalen van deze vier niveaus.

Figuur 1 Prestaties groep 8-leerlingen op begrijpend lezen, van minimum- tot expertniveau, afgezet tegen etnische achtergrond en opleiding ouders.

Hoe hoger de opleiding van de ouders, hoe vaker leerlingen een hoger niveau halen. Verder halen autochtone leerlingen hogere niveaus dan allochtone, vinden we de gebruikelijke verschillen tussen jongens en meisjes (jongens hoger in rekenen en meisjes hoger in begrijpend lezen) en blijken zorgleerlingen (leerlingen met een handelingsplan of met een rugzakje) duidelijk minder hoge niveaus te halen dan overige leerlingen.

Voor al allochtone leerlingen en leerlingen met lager opgeleide ouders moeten dus nog een grote sprong maken om het fundamentele niveau te halen. Wanneer die leerlingen gelijk verdeeld zouden zijn over de basisscholen, zou dit voor elke school een even grote opgave zijn. Maar die gelijke verdeling doet zich niet voor. Nederland kent een behoorlijk sterke segregatie naar sociale en etnische herkomst van de leerlingen.

Dat betekent dat op bijvoorbeeld scholen met meer dan de helft Turkse of Marokkaanse leerlingen van laagopgeleide ouders op dit moment slechts 37 procent het fundamentele niveau haalt voor de taaltoets en 67 procent het minimumniveau (33 procent haalt ook het minimumniveau dus niet). Op scholen met meer dan de helft leerlingen van ouders met een hbo- of universitaire opleiding haalt gemiddeld 84 procent het fundamentele niveau en 95 procent het minimumniveau. Binnen elke scholengroep doen zich daarbij nog wel wat verschillen voor. Niet elke 'eliteschool' school haalt het fundamentele niveau, en een heel enkele 'achterstandschool' haalt dat wel.

DEMOTIVEREND

Als het fundamentele niveau voor alle scholen de te halen norm wordt, dan is het duidelijk welke scholen nog voor >>

Zijn juf dacht dat ook al

Geïnterviewde leerkrachten bevestigen de cijfers: ze vinden de referentieniveaus te hoog voor hun zwakke leerlingen. Aan de andere kant verwachten ze veel gemak van de prestatienormen bij het lesgeven en toetsen. Vraag is of die verwachtingen terecht zijn.

door Marjolein Deunk

Onderzoekers van het Kohnstamm Instituut voorzien op basis van scores uit het PRIMA-Cohortonderzoek problemen met de referentieniveaus. Leerkrachten basis-onderwijs verwachtten dat zonder die gegevens ook al.

Uit interviews blijkt dat ze er bij voorbaat van uitgaan dat veel van hun zwakkere leerlingen de in augustus ingevoerde doelen niet zullen halen.

Doelen gaan altijd de hele school aan, zelfs als ze voor >>

>> Vervolg 'Ali haalt de norm niet' van pag. 14

de grootste taak staan. Voorstanders van referentieniveaus zullen dit verwelkomen: dan wordt immers duidelijk bij welke scholen de kwaliteit nog 'onder de maat' is. Het effect zal echter zijn, dat vrijwel alle scholen met meer dan 50 procent leerlingen uit achterstandsgroepen, en in het bijzonder de 'zwarte' scholen, daarmee tot zwakke school worden verklaard. Een ander effect zal zijn, dat vrijwel alle scholen met meer dan 50 procent 'witte' leerlingen van middelbaar- en hoger opgeleide ouders tevreden achterover kunnen leunen: zij halen de norm.

Voor de achterstandsscholen werkt de uitkomst waarschijnlijk demotiverend: de kloof tussen wat ze behalen en moeten behalen is zó groot, dat het maar zeer de vraag is of dat de gewenste prikkel tot lesverbetering zal geven. Deze scholen doen gemiddeld al veel op dit gebied, maar zullen hun inspanningen niet beloond zien als de meetlat de norm van het fundamentele niveau

is. De scholen met de meer kansrijke leerlingen worden evenmin geprikkeld om te werken aan hogere taal- en rekenprestaties: zij halen immers het gewenste niveau al. En omdat deze scholen in Nederland in de meerderheid zijn (ongeveer tweederde deel van alle scholen), zal er per saldo waarschijnlijk weinig winst worden geboekt op de gemiddelde taal- en rekenresultaten.

Voor het basisonderwijs als gehele sector is het natuurlijk nuttig om standaarden te hebben. Daarmee kan immers periodiek bekeken worden of er sprake is van voor- of achteruitgang van de prestaties in Nederland, gemeten naar een of meer absolute normen. Voor afzonderlijke scholen lijken referentieniveaus echter niet zo'n bruikbare meetlat. <<

J. Roeleveld & A. Béguin, Normering referentieniveaus in het basisonderwijs. Onderzoek voor het Ministerie van OCW. Kohnstamm Instituut, Amsterdam 2009.

>> Vervolg 'Zijn juf dacht dat ook al' van pag. 15

slechts één leerjaar worden geformuleerd. Als leerlingen in groep 8 een bepaald niveau moeten halen, heeft dat ook consequenties voor de lagere groepen. Daarom hebben we juist leerkrachten uit de onder- en middenbouw geïnterviewd over het stellen van landelijke doelen. Wat opvalt, is dat zij in dit verband altijd praten over

zwakke leerlingen of over leerlingen die de doelen niet kunnen halen. De leerkrachten leggen dus geen relatie met goede of gemiddelde leerlingen als ze over landelijke doelen spreken. Uit de manier waarop de leerkrachten over zwakke leerlingen spreken, blijkt ook een soort acceptatie van het idee dat sommige kinderen nooit goed of beter zullen presteren. Ze leggen zich erbij neer. Voor deze leerlingen is er dus geen doel meer om naar te streven. Miranda (27 jaar, groep 5/6) zegt bijvoorbeeld: 'Een E-leerling wordt

NOOIT een A-leerling.' En Feline (25 jaar, groep 4/5) zegt: 'Je weet dat een leerling het eigenlijk niet kan. Zulke leerlingen zijn er gewoon, door allerlei redenen kunnen die het niet.' De leerkrachten lijken zich er zelfs bij neer te leggen dat bepaalde groepen leerlingen in bepaalde wijken nooit goed zullen presteren. Annie (55 jaar, groep 3) verwoordt

Leerkrachten kunnen hulp gebruiken bij het werken met de referentieniveaus.

het als volgt: *'Als jij een bepaalde populatie hebt, kun jij dat gewoon niet halen.'*

Uit alle – soms emotionele – reacties blijkt dat de leerkrachten landelijke normen vaak als synoniem zien voor 'te hoge doelen'. Zij zouden liever differentiatie in de normen zien, met voor iedere leerling realistische doelen waar ze naartoe kunnen werken. Er zijn onderzoeks- en onderwijsinstellingen die om die reden pleiten voor een absoluut minimumniveau van landelijke normen, die ook haalbaar zouden zijn voor de zwakkere leerlingen.

HOOGGESPANNEN

Landelijke normen zullen aan de andere kant positieve effecten hebben op het lesgeven, denken veel van de geïnterviewde leerkrachten. Ze hebben hier hooggespannen verwachtingen over. Ze denken dat ze precies kunnen zien wat ze de leerlingen moeten leren, dat de landelijke doelen eenvoudige en eenduidige hulpmiddelen zullen zijn, waarmee je *'zo af kunt strepen'* en *'echt duidelijk weet'* wat een kind moet kunnen, of die *'precies laten zien'* hoe ver een leerling is. Ze beschrijven de voordelen van landelijke normen als heel eenvoudig en vanzelfsprekend. Charlotte (33 jaar, groep 5) zegt

Curriculum is geen afvinklijstje

bijvoorbeeld: *'Nou, gewoon voor jezelf meer een richtlijn.'* En volgens Arend (54 jaar, groep 5) *'... krijg je via de methodegebonden toets wel door of het kind gewoon het specifieke doel gehaald heeft of niet.'*

Alwin (40 jaar, groep 5) gaat een stap verder en redeneert dat naar aanleiding van landelijk afgesproken normen de lesmethodes en Cito-toetsen wel aangepast zullen worden, met een duidelijke onderverdeling in kennisdomeinen. Hij ziet de praktische voordelen voor het maken van rapporten: *'Als de methodegebonden toets of Cito precies laat zien dat een leerling op een bepaald onderdeel op niveau scoort en op een ander onderdeel wat te laag, zou het veel gemakkelijker worden.'*

Het is echter de vraag of deze verwachtingen realistisch zijn. Het is moeilijk voorstelbaar dat een curriculum gereduceerd kan worden tot een lijstje waarmee je 'zo kunt afstrepen'. Bovendien blijft dan altijd nog de vraag bestaan hoe leerlingen de vereiste vaardigheden het beste aan kunnen leren. Geef daarom leerkrachten voldoende ondersteuning bij het toepassen van landelijke doelen in de klas. <<

*Meer informatie: Expertgroep Doorlopende Leerlijnen Taal en Rekenen: Over de drempels met taal en rekenen (2008) en Een nadere beschouwing (2009), te vinden op www.taalenrekenen.nl -> Referentiekader -> Relevante documenten.
GLON, Groningen, 050-3639118, m.i.deunk@rug.nl.*

Perverse prikkels

'Perverse prikkels' komt zeker in aanmerking als de woordcombinatie van het jaar. De uitdrukking was al bekend uit de bankencrisis, maar kwam in de zomer ook vrolijk het onderwijs binnengewapperd. SP-Kamerlid Ewout Irrgang zorgde er persoonlijk voor dat de sector werd voorzien van een spannende nieuwe term. De achtergrond is dat scholen in het hbo en vo studenten laten afstuderen of overgaan, zonder dat deze dat eigenlijk verdienen. De overheid financiert de instellingen op basis van het aantal studenten dat doorstroomt en afstudeert, dus het kost de instellingen veel geld als ze te lang over de studie doen. Het is erg aantrekkelijk om hen dan maar snel te laten afstuderen. De financiering werkt hier als een perverse prikkel; die brengt instellingen ertoe om de cijfers van zwakke broeders naar boven te sturen om zo geld uit te sparen.

De inspectie was niet al te zeer onder de indruk van deze rampspoed, al zei men het verschijnsel wel te herkennen. Dat gold voor mij ook. Op het katholieke gymnasium waar ik ooit verbleef, waren er ook altijd een paar leerlingen die de eindstreep niet leken te halen. Rond de kerst voelden ze een plotselinge aandrang om priester te worden. De franciscanen die onze school bestierden, trokken vervolgens alles uit te kast om de aspirant-priesters aan een diploma te helpen. Helaas voor hen bekoelde het enthousiasme voor een kerkelijke loopbaan snel als dit eenmaal was gelukt. Twee twijfelgevallen uit mijn eigen klas werden geen jezuïet, maar psychotherapeut, wat toch in de buurt komt. En ach, zo zul je op een school met een SP-directeur ongetwijfeld je diploma wat makkelijker halen als je de Internationale kunt zingen en af en toe roept dat Stalin de grootste Europeaan aller tijden was. Niets menselijks is ons vreemd tenslotte.

Dat geldt ook voor onze onderwijsbobo's, die weer verbazingwekkend snel reageerden toen er midden in de vakantietijd slecht nieuws over het onderwijs in de krant kwam. Ik vermoed dat ze voor hun vertrek naar verre landen enkele video's opnemen voor dit soort situaties. Ze spreken daarbij teksten uit als: 'Wij zijn hiertegen' (altijd geschikt voor als de Onderwijsraad iets adviseert), 'Dit is niet waar en als het waar is, is het de schuld van de overheid' (voor fraude en andere misstanden), en: 'Dit bericht mist elke nuance' voor alle andere eventualiteiten. Voor de perverse prikkels werd uiteraard de tweede video gebruikt om ons te overtuigen van hun onschuld.

De meeste zomerhitjes vervliegen snel en dat geldt ook voor de publiciteit over de perverse prikkels. De prikkels blijven echter bestaan en zullen altijd voor een deel perverse effecten hebben. Het is al eeuwenlang bekend dat elk beloningssysteem ongewenste neven-effecten met zich meebrengt en dat wordt in sociologische studies prachtig geïllustreerd. De oplossing is voor het onderwijs niet moeilijk: heb geen blind vertrouwen in de school maar in onafhankelijke externe examens.